

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ

NURŞİN ATEŞOĞLU GÜNEY

SETA | ANALİZ

NİSAN 2022 · SAYI 370

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ

NURŞİN ATEŞOĞLU GÜNEY

COPYRIGHT © 2022

Bu yayının tüm hakları Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik [fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.] yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Bu yayındaki fikirler tamamen yazarına aittir ve SETA Vakfı'nın yayın politikasını yansıtmayabilir.

SETA Yayınları

ISBN: 978-625-7712-87-3

Uygulama: Said Demirtaş

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

34050 Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 410

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202 223 98 85 | Faks: 202 223 60 99

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Kronenstraße 1, 10117 Berlin GERMANY

berlin@setav.org

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 6, 1000 Bruxelles BELGIUM

Tel: +32 2 313 39 41

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ: 2022'YE NASIL GELİNDİ?	8
AVRUPA'DA YENİ ARAYIŞLAR	9
ORTADOĞU'DAKİ YENİ BERABERLİKLER	13
SONUÇ	14

YAZAR HAKKINDA

NURŞİN ATEŞOĞLU GÜNEY

Nişantaşı Üniversitesi öğretim üyesi olarak görevini yürütmekte olan Prof. Dr. Güney aynı zamanda Trocadero Forum Institute kurucu üyesi ve CEMES başkanıdır. Ayrıca Ortadoğu, ABD ve Avrupa dış politikası, güvenlik çalışmaları, silahların kontrolü ve silahsızlanma, enerji güvenliği, NATO ve AB üzerine pek çok kitap, bilimsel makale ve analizin yazarıdır. Güney ulusal ve uluslararası yazılı ve görsel medyada sık sık yer almaktadır. Halihazırda Güney'in IISS üyeliği devam etmektedir.

ÖZET

Bu analizde Batı'nın yeni arayışları çerçevesinde Batılı aktörlerin Türkiye ile iş birliği zemini oluşturma adına bir fırsat yakalayıp yakalayamayacakları incelenmektedir.

Rusya-Ukrayna savaşının uzama ihtimali Avrupa'nın Rusya karşısında bilinen enerji arz güvenliği sorunu ile Avrupa Birliği'nin (AB) kriz yönetimindeki yetersizliğini gün yüzüne çıkarmıştır. Avrupalıların bu konudaki zafiyetleri Washington'a Avrupa güvenliği üzerinden kendi gündemini duyurma ve uygulama fırsatı vermiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) iki ay gibi kısa bir süre zarfında Ukrayna krizini usta bir biçimde kullanarak Transatlantik birliğini NATO ve kendisi etrafında toplamış, Brüksel'i Moskova'nın sınırlandırılması stratejisinde kendisiyle koordineli bir biçimde hareket etmeye yöneltmiştir. Ancak pek çok AB ülkesi için sadece koordinasyon yeterli değildir. Avrupalılar gerek NATO gerekse AB çatısı altında kendi zaafalarını nasıl aşabileceklerini ve ABD ile koordinasyonun bu süreçte ne anlama geleceğini tartışmaya başlamıştır. Türkiye-AB ilişkilerinin bu noktada yeniden değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Bu analizde Batı'nın yeni arayışları çerçevesinde Batılı aktörlerin Türkiye ile iş birliği zemini oluşturma adına bir fırsat yakalayıp yakalayamayacakları incelenmektedir.

GİRİŞ: 2022'YE NASIL GELİNDİ?

24 Şubat'ta Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle başlayan ve halihazırda devam etmekte olan savaş Avrupa güvenliğiyle ilgili bilinen tüm ezberleri bozmuştur. Söz konusu savaşla birlikte Doğu Akdeniz, Ortadoğu ve Asya Pasifik gibi farklı bölgelerde bugüne kadar müşahede edilen açık ve örtülü büyük güç rekabetine artık daha net bir isim verilebilmiştir: "yeni soğuk savaş". Bu savaş ideolojik bir savaş değildir. Batı ve rakiplerinin çevresindeki dost halkaları halen esnek gruplanmalara dayanmakta ve rakiplerin çevrelenmesinden ziyade sınırlandırılması (*constraintment*) amacı güdülmektedir. Sınırlandırmanın çevrelemeden daha fazla öne çıkmasının temel nedeni Batı'nın rakiplerinin, son yirmi yıllık dönemde stratejik olarak çok değerli ama sınırlı alanları kapatmış olmasıdır. Bu alanlardan rakiplerin çıkartılmasının getireceği maliyetin üstlenilmesi yerine bu sınırlı alanlar üzerindeki kontrolün rakipler için maliyetli olması amaçlanmaktadır.

Rusya'nın Ukrayna ile savaşına kadar alan kapatma konusunda elde ettiği başarılar bilinen bir gerçektir. 2008 Gürcistan müdahalesi, 2014 Kırım'ın ilhakı, 2015 Suriye müdahalesi ve 2016 sonrası Libya savaşında kendisine açtığı saha

rahatlıkla bu başarılar arasında sayılabilir. Rusya'nın 2022'ye kadar iddialı stratejilerinde başarılı olmasının temelde iki önemli nedeni vardı: (i) Moskova kendi askeri ve mali sınırlılıklarını bilerek büyük bir tampon alanı tamamen kontrol etmek yerine stratejik açıdan çok önemli ama sınırlı alanlarda A2/AD alan kapatma balonları oluşturuyordu. (ii) Doğrudan ve dolaylı askeri stratejilerle kontrol ettiği alanlar en nihayetinde sınırlı birer alan olduğu için Batı'nın askeri olarak harekete geçmek konusunda hareketsiz kalacağını varsayıyordu, ki bu varsayım 2022'ye kadar geçerliliğini korudu.

Bu bağlamda Moskova yönetimi "akıllıca" hareket ederek Kırım'ı ilhak ettikten sonra Ukrayna'nın bütününe yönelik Mackinderci yayılmacı bir politika izlemesinin sakıncalarını görmüş ve 2015'ten itibaren tüm enerjisini ABD Başkanı Barack Obama yönetiminin Doğu Akdeniz'de bıraktığı boşluğu doldurmak üzere hareket etmeye yöneltmiştir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Başkan Obama'nın Ortadoğu'da geriden liderlik politikasının oluşturduğu boşluğu görmüş ve özellikle 2015'te Beşar Esed rejiminin DEAŞ ile mücadele için sunduğu teklifi kabul ederek Suriye'nin doğusunu Rus alan kapatma kuvvetleriyle başarılı bir şekilde Batı'nın erişimine kapatmıştır. Bu yönelim 2010-2015 döneminde Kremlin'in güvenlik politikalarında görünürlük kazanan Mahanist stratejiye (yani deniz alanlarının ve limanlarının kontrolünü önceleyen genel eğilime) de uygundur. Ancak söz konusu stratejinin belkemiği olan denizlerde (ki burada Rusya için yakın denizler denilmeli) deniz üstünlüğünün sağlanması yani rakiplerin (Batılı güçlerin ve NATO'nun) Karadeniz ve Akdeniz'den çıkartılması mümkün olamamıştır. Batılıların o tarihte Rusya'ya verdiği mesaj da "Sınırlarını bil ve Batı'nın Doğu Akdeniz'deki haklarına saygı göster" çerçevesinde kalmış, Batı asla Rusya'ya askeri bir karşılık vermeyi düşünmemiştir. Hatta bu nedenle

Suriye'nin doğu kıyılarını Batı erişimine kapatan Rusya, İran desteğiyle hareket eden Esed rejiminin kontrol sahasını genişletmeyi başarmış; rejim, ülke topraklarının yüzde 60'ına yakınına kontrolü altına almıştır. Dolayısıyla Rusya'nın sınırlı Mahanist stratejisi Batı'nın hareketsizliği ve maliyet üstlenememesi nedenleriyle sınırlılıklarının ötesinde başarılı olmuş izlenimi vermiştir.¹

Ancak 2015'te Moskova'nın kendi sınırlılıklarını çok iyi bildiği söylenebilir. Öncelikle Moskova; Doğu Akdeniz'e yerleştirdiği askeri kara, hava ve deniz kuvvetleri arasında yer alan Rus donanması için Karadeniz Filosunun unsurlarını kullanmıştır. Karadeniz'den Doğu Akdeniz'e ulaşmak için en problemsiz yol ise Türk Boğazlarından geçmektedir. Dolayısıyla Akdeniz'de Suriye'ye doğru gerçekleştirmek zorunda olduğu kuvvet projeksiyonu için Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin uygulayıcısı ve NATO üyesi olan Türkiye ile ilişkilerini makul bir düzeyde tutmak zorunda olduğunu biliyordu. Rusya ayrıca mümkünse Türkiye'yi yanına çekerek NATO'yu da zorlamak istemiştir. Ankara-Moskova ilişkilerinde bazı ciddi kırılmalar yaşansa da genelde karşılıklı çıkara dayanan ve vazgeçilmesi güç olan fayda sağlayıcı mevcut bağlar (*linkages*) nedeniyle iki ilişkilerin kompartımanlaştırılması tercih edilmiştir.²

Bu sayede Rusya-Ukrayna savaşı esnasında bile Ankara-Moskova ilişki hattı kopmamıştır. İkili ilişki hattının kopmamasının Ankara için Rusya-Ukrayna-Batı ilişkileri çerçevesinde denge

politikası izlemesini kolaylaştırdığı da söylenebilir. Nitekim Türkiye son krizde hem bir NATO ülkesi olarak Transatlantik güvenliğine yönelik sorumluluklarını yerine getirmiş hem de Batılı yaptırımların bir parçası olmayarak Rusya ve Ukrayna arasında diplomasi masasının kurulmasını kolaylaştırmıştır. Böylece çatışmada tansiyonun düşürülmesi adına kolaylaştırıcı bir rol oynayarak Batılı müttefiklerinin de onayını kazanmıştır. Böylelikle uzun bir süredir görünüşte Rusya ile ilişkiler nedeniyle zorluk yaşayan Türkiye-ABD, Türkiye-Avrupa/AB ilişkileri güven tesisi için yeniden bir diyalog zemini yakalamıştır.

24 Şubat'ta Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle başlayan ve halihazırda devam etmekte olan savaş Avrupa güvenliğiyle ilgili bilinen tüm ezberleri bozmuştur.

AVRUPA'DA YENİ ARAYIŞLAR

Rusya-Ukrayna savaşı Moskova'nın A2/AD stratejisinin dışına çıktığı ve tökezlediği bir çatışma görünümündedir. Savaşın uzama ihtimali, Avrupa'nın Rusya karşısındaki bilinen enerji arz güvenliği sorunu ile AB'nin kriz yönetimindeki yetersizliğini gün yüzüne çıkarmıştır. Avrupalıların bu konudaki zafiyetleri, Washington'a Avrupa güvenliği üzerinden kendi gündemini duyurma ve uygulama fırsatı vermiştir. ABD iki ay gibi kısa bir süre zarfında Ukrayna krizini usta biçimde kullanarak Transatlantik birliğini, NATO ve kendi etrafında toplamış; Brüksel'i Rusya'nın sınırlandırılması stratejisinde kendisiyle koordineli bir biçimde hareket etmeye yöneltmiştir. Ancak pek çok AB ülkesi için sadece koordinasyon yeterli olmamıştır. Avrupalılar gerek NATO

1 Rusya'nın A2/AD stratejileri, bu stratejilerin donanma stratejileriyle ilişkisi ve sınırlılıkları ile ilgili tartışma için bkz. Nurşin Ateş Güney ve Vişne Korkmaz, "New Russian Mahanism Failed: Futile Geopolitical Dreams in the Black Sea and Mediterranean", *The New Geopolitical Realities for Russia: From the Black Sea to the Mediterranean*, (Lexington Books, Rowman-Littlefield Publishers, Washington: 2019).

2 Rusya-Türkiye ilişkisindeki fayda sağlayıcı bağlar ve kompartımanlaştırma stratejisinin nasıl işlediği ile ilgili ayrıntılı tartışma için bkz. Vişne Korkmaz, Nurşin A. Güney ve Eda Güne, "Russia and Turkey: Interdependence in the Time of Hybrid Mahanism", *The New Geopolitical Realities for Russia: From the Black Sea to the Mediterranean*, (Lexington Books, Rowman-Littlefield Publishers, Washington: 2019).

gerekse AB çatısı altında kendi zaafalarını nasıl aşabileceklerini ve ABD ile koordinasyonun bu süreçte ne anlama geleceğini tartışmaya başlamışlardır. Bu bölümün alt başlıklarında Batı'nın yeni arayışları çerçevesinde Batılı aktörlerin Türkiye ile iş birliği zemini adına bir fırsat yakalayıp yakalayamayacakları tartışılmaktadır.

AB'nin Yeni Güçlendirilmiş Enerji Planları (REPowerEU)

AB ülkelerinin Rus gazına bağımlılığı yeni bir olgu olmamakla beraber (Birliğin ilk Ukrayna-Rusya gaz krizinden bu yana enerji arz güvenlik stratejisi bağlamında almış olduğu tüm tedbirlere rağmen) üye ülkelerin Moskova'ya olan bağımlılıklarını 2022'de çözememiş olmaları ve dolayısıyla AB'nin gaz tedarikinde halen Rus gazının payının yüzde 40 olması ciddi bir sorundur. Moskova yönetimi Avrupa ile önceden gerçekleştirmiş olduğu uzun vadeli gaz kontratları nedeniyle Rus gazının tedarikini Avrupa ülkelere kesmemiştir. Fakat Ukrayna'nın işgali nedeniyle kendisine uygulanan AB ve ABD menşeli yaptırımlar sebebiyle bir karşı silah olarak ödemelerin ruble ile yapılmasını talep ederek AB'ye iki taraf arasındaki enerji bağımlılığını hatırlatmaktadır. Şimdilik AB yetkilileri ve Birlik devlet başkanları, Putin'in ruble ile ödeme tehdidini AB ile Rusya arasındaki kontratların hukuki hükümlerine dayanarak reddetmektedir. Ancak karşılıklı el yükseltmenin enerji alanında ödemelere kadar dayanmış olması Rusya-AB enerji ticaretindeki güveni sarsmıştır. AB'nin gelecekte Rusya karşısında enerji alanında bağımsızlığını kazanmaması durumunda Moskova'nın yeniden enerji kartını Brüksel karşısında cezalandırıcı bir tehdit olarak kullanmayacağını bugün kimse garanti edemez. Enerji uzmanlarının ortak kanısına göre Avrupalıların karşı karşıya buldukları mevcut enerji arz tedarik sorunu kısa zamanda baş edilmesi oldukça zor ve

karmaşık bir sorundur. Bu bağlamda kısa, orta ve uzun vadede yapılacaklarla ilgili kabarık bir liste Brüksel'i beklemektedir.

Rusya-Ukrayna savaşı öncesinde AB enerji piyasası parlak günler yaşamıyordu. Koronavirüs (Covid-19) salgınının hafiflemesiyle artan enerji talepleri fiyat artışlarını beraberinde getirmişti. Soğuk geçen kış koşulları nedeniyle sınırlanmış doğal gaz (LNG) yönelik artan muazzam talep sonucu Kıta Avrupası yüksek elektrik fiyatlarıyla boğuşmak zorunda kalmıştı. Savaş bu tabloyu daha da karmaşık hale getirdi ve Brüksel'in enerji alanında yeni bazı planlar açıklamasını zorunlu kıldı. Savaş başladıktan hemen sonra AB Komisyon Başkanı Ursula von der Leyen Rusya'yı cezalandırmak ve Brüksel'in Moskova'ya enerji bağımlılığını azaltmak adına 2022 sonuna kadar Rus gaz alımını üçte iki oranında azaltacaklarını ifade etmişti. Bu bağlamda 8 Mart 2022'de AB Komisyonu Avrupa'yı 2030'da Rus gazına bağımlılığından kurtarmak üzere "Avrupa'nın Hesaplı, Güvenli ve Sürdürülebilir Ortak Hareket Planı" (REPowerEU: Joint European Action for Affordable, Secure and Sustainable Energy) yayımlamıştır.³ Bu plan doğrultusunda AB farklı inisiyatifleri devreye sokarak öncelikle 2023 kışında enerji fiyatlarını düşürmeyi hedeflemektedir. Avrupa'daki gaz rezerv dolmuş tesislerinin de aynı sene içerisinde tamamen doldurulması Brüksel için bir önceliklidir. REPowerEU olarak anılan AB'nin enerji alanında yeniden güçlendirilmesi projesinde Birliğin öncelikleri arasında gaz tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi yenilenebilir enerjinin erişilebilirliğinin artırılması, tabii ısınma ve güç jenerasyonunda gazın yerine başka tip enerji kaynaklarının ikame edilmesi yer almaktadır.

³ "REPowerEU: Joint European Action for More Affordable, Secure and Sustainable Energy", European Commission, 8 Mart 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1511, (Erişim tarihi: 22 Nisan 2022).

Söz konusu planın Avrupa'nın Rus gazına olan bağımlılığını azaltacak kısa ve orta vadedeki hedefleri arasında Rusya dışındaki kaynak ülkelerin ve dolayısıyla gazı Avrupa'ya transfer edecek boru hatlarının çeşitlendirilmesi de yer almaktadır. Bu bağlamda söz konusu yeni kaynaklardan tedarik edilecek farklı menşeli gazın Avrupa'ya ulaştırılmasında kritik role sahip olabilecek değişik güzergahların kesişim noktasında yer alan Türkiye'nin vazgeçilmez coğrafi konumu, Brüksel tarafından fark edilmiştir. Bu nedenle Brüksel'in zaman içinde enerji arz güvenliği stratejik planlamaları içerisinde Ankara ile mevcut ilişkilerini *reset* etmek zorunda kalması beklenen olasılıklardandır. Rusya-Ukrayna savaşının sebep olduğu yeni Avrupa enerji güvenliği denklemi içinde Türkiye'nin AB ile bu alanda iş birliği yapma olasılığı Ankara için yeni bir fırsat penceresi olarak ortada durmaktadır. Bu nedenle Ankara şimdiden gelişmeleri yakından takip ederek Türkiye'nin hem yakın gelecekte bir enerji ve fiyatlandırma merkezi haline gelme ihtimali için gereken hamlelerini hızlandırmalı hem de böyle bir olasılığı Türkiye-AB ilişkilerinin çeşitli alanlarında iyileştirilmesi lehine kullanmak üzere bir manivela olarak elinde tutmalıdır.

Yakın bir gelecekte AB'nin enerji arz tedarik güvenliğini Rusya'dan bağımsız hale getirebilmesi için ivedilikle Türkiye merkezli birçok boru hattının geçiş güzergahına onay vermesi beklenen bir olasılıktır. Nitekim AB için bu bağlamda hazırlanan öneri planlarında Türkiye geçişli alternatif kaynak ve boru hattı güzergahları arasında (i) Azerbaycan ve Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'ndan (TANAP) geçecek gaz hacminin (belki Trans Hazar bağlantılarıyla birlikte) artırılması, (ii) Irak gazının İsrail gazı ile bütünleşik olarak Avrupa'ya nakledilmesi, (iii) 2015 tarihli İran nükleer anlaşmasının yenilenmesiyle yaptırımların kalkması halinde İran gazının da AB'ye nakledilmesi gibi çeşitli alternatif opsiyonlar yer almaktadır.

AB'nin halihazırda enerji dönüşüm planları içinde yer alan 2050'de sıfır net karbon emisyonuna ulaşma hedefinde özellikle yenilenebilir enerji alanındaki finansal sorunlar nedeniyle zorlandığı bilinmektedir.⁴ REPowerEU içinde önemli bir yer teşkil eden ve yenilenebilir enerji sektöründe özel sektör tarafından üretilen ciddi projeler aslında başlatılmış durumdadır. Ancak bu projelerin devamı için finansal sorunların çözülmesi elzem görünmekte, aksi takdirde Birliğin iklim değişikliği mücadelesinden taviz vermesi ve hatta Avrupalıların enerji kıtlığı/sıkıntısı ile karşı karşıya gelme ihtimali de bulunmaktadır. Dahası böyle bir durumda Birliğin Rus gazını telafi

Yakın bir gelecekte AB'nin enerji arz tedarik güvenliğini Rusya'dan bağımsız hale getirebilmesi için ivedilikle Türkiye merkezli birçok boru hattının geçiş güzergahına onay vermesi beklenen bir olasılıktır.

etmek için önceliğini Katar ve ABD'den LNG alımına vermesi gerekecektir. Washington yönetimi Avrupa'ya yönelik LNG gaz tedarik miktarını Nisan 2022'de artırmıştır. Katar ise LNG gazının yüzde 80'ini mevcut kontratlar çerçevesinde Asya'ya gönderildiğinden geriye kalan miktarın AB ülkelerine ulaştırılması adına garanti ve uzun vadeli kontrat yapma şartını öne sürmektedir. Bu nedenlerle Washington, enerji gaz tedarik miktarını attırsa da LNG alternatifi kısa dönemde Brüksel'in enerji tedarik sorununu çözememektedir. Dolayısıyla Birliğin yenilenebilir enerji gündeminin önünde bazı ciddi finansal sıkıntılar dururken AB için en mantıklı çeşitlendirme alanı

⁴ Eshe Nelson ve Adam Satariano, "The Next Hurdle in Europe's Energy Transition: Being More Enciting than NFTs", *The New York Times*, 21 Nisan 2022.

Türkiye geçişli alternatif kaynaklara yatırım yapmak gibi görünmektedir. Böylece enerji alanında zaten Güney Gaz Koridoru bağlamında var olan iş birliği daha da derinleşebilir ve görünür hale gelebilir. Bunların dışında Türkiye yakın gelecekte Avrupa'nın yeşil hidrojen kaynağı olarak AB için Rus gazının telafisinde bir başka alternatif de doğurabilir.⁵

Türkiye'nin savaşın bir an evvel bitirilmesi için attığı başarılı diplomatik adımlar küresel basın ve dünya başkentlerinin Ankara diplomasisine odaklanmasını sağlamıştır.

AB'nin Stratejik Pusula'sı

AB'nin kendisini NATO'dan bağımsız kabiliyetlerle stratejik bir aktör haline dönüştürme hayali "ortak güvenlik ve dış politika" gündemi ilan edildiğinden beri Türkiye-AB ilişkilerinde sorunlu bir alan olmaya devam etmektedir. Aslında Türkiye geçmişte AB üyesi olmamasına rağmen Batı Avrupa Birliği (BAB) çerçevesinde Brüksel ile güvenlik alanında önemli ve somut bir ilişki kurmuştur. Ancak BAB'ın lağvedilmesinden sonra AB-Türkiye güvenlik gündemi NATO iş birliğinin dışında birbirinden uzaklaşmıştır.

2004'te Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) AB'ye alınması doğal olarak ikili askeri iş birliğini negatif yönde etkilemiştir. AB'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da (KAO) 2011'de yani Arap Baharı sonrasında izlemiş olduğu etkisiz politika ve Ankara'nın söz konusu bölgede oldukça aktif bir dış politika sergilemesi

Brüksel-Ankara arasındaki mesafeyi daha da açmış, Türkiye bazı AB üyesi devletler tarafından "rakip" olarak görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde Birlik; GKRY, Yunanistan ve Fransa'nın AB içindeki etkisiyle Türkiye'nin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) Akdeniz'deki meşru haklarını göz ardı etmeyi tercih etmiştir. Anılan dönemde Brüksel, Ankara'yı mülteciler meselesinde iş birliğine rağmen belirli alanlarda AB'nin normatif değerlerine uymamakla suçlamış, bu durumu AB belgelerine yansıtılmaktan çekinmemiş ve hatta bu konuda Ankara'yı yaptırım uygulamakla tehdit etmiştir. Bu gerginlik Türkiye ile geliştirilecek askeri kriz yönetimi operasyonlarındaki olası iş birliği alanlarının önünü doğal olarak kapatmıştır. Aralık 2020'deki AB liderler zirvesini takiben 2021'in yazında Doğu Akdeniz'de baş gösteren gerginliğin azaltılmak istenmesi ve Ankara'nın da kararlı duruşunun etkisiyle nihayet AB'nin yaptırım tehdidini askıya aldığı görülmüştür. Bundan sonra Türkiye'nin hem AB içindeki ülkelerle bireysel ikili ilişkileri yoğunlaşmış hem de AB Komisyon ve Konsey başkanlarının Ankara ziyaretleri gerçekleşmiştir.

Türkiye-AB ilişkilerinde normalleşme adımları atılırken Mart 2022'de Birliğin Stratejik Pusula'sı ilan edilmiştir.⁶ Söz konusu pusulada Türkiye'ye iki maddede yer verilmiş ve özellikle de Birliğin Türkiye ile Akdeniz'deki olası iş birliği imkanı Ankara'nın *deeskalasyona* olan katkısının sürdürülmesi ile irtibatlandırılmıştır. Aslında bu irtibatlandırma AB'nin güvenlik ve enerji alanındaki zafiyetleri ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki yasal meşru hakları ile asla örtüşmemektedir. Ancak iş birliği alanları da tamamen kapalı değildir. Pusulada 2025'te 5 bin kişilik bir Avrupa ordusunun sahaya çıkarılması hedeflenmektedir.

⁵ Sertaç Aksan, "Türkiye Avrupa'ya Yeşil Hidrojen İhraç Edebilir", TRT Haber, 17 Aralık 2021.

⁶ "A Strategic Compass for Security and Defence", The Diplomatic Services of the European Union, https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en, (Erişim tarihi: 22 Nisan 2022).

Ancak stratejik çevre olarak çizilen alan 5 bin kişilik kapasite ile risklerin kontrol edilemeyeceği genişliktedir. AB'nin 1999'da ilan ettiği "ortak güvenlik ve dış politikasını" otonom bir hale getirebilme amacına ulaşması için –Stratejik Pusula'da da ilan ettiği gibi– başka aktörlerin (devletlerin ve uluslararası kurumların) desteğine ihtiyacı vardır.

2016'da stratejik otonomiye tekrardan canlandırmak isteyen Birliğin 1999'dan bu yana geçen yirmi üç sene içerisinde otonomi hedefine yaklaşmadığı bir sır değildir. Bu nedenle AB'nin, Rusya-Ukrayna savaşı jeopolitik gerçeğinde Birlik üyesi ülke vatandaşlarının güvenliğinin sağlanabilmesi adına her zamankinden daha fazla yeni iş birliklerine ihtiyacı vardır. Tam da Asya Pasifik'e öncelik tanıyan bir Amerikan yönetimi görevdeyken AB'nin Türkiye gibi Birlik dışı üçüncü ülkelerle ortak güvenlik ve dış politika uygulamalarında yeni ilişkiler kurması zaruri görünmektedir. Bu nedenle AB'nin üçüncü ülke olarak Birleşik Krallık ile yapacağı iş birliği mekanizmasının yakından takip edilmesinde büyük fayda vardır zira bu Ankara için bir emsal teşkil edebilir. GKRY ve Yunanistan gibi ülkelerin Türkiye-AB güvenlik alanında kurulacak olası mekanizmaları sabote etme ihtimali olsa da Rusya-Ukrayna savaşı ile yaşanan jeopolitik dönüşüm bu ve benzeri engellerin aşılması anlamında itici güç oluşturabilir. Zaman içinde –ki pusulanın yürürlüğe girme tarihi 2030'dur– pekala Birliğin Stratejik Pusula'sına Türkiye ile yeni iş birliği mekanizmalarının tesis edilmesi adına ilaveler yapılabilir.

ORTADOĞU'DAKİ YENİ BERABERLİKLER

Ortadoğu ve Körfez alt bölgesinde bir süredir gözlemlenen ve bir ucu da Ankara'ya kadar uzanan normalleşme rüzgarlarının geçmişte

Türkiye karşıtı olarak kurulmuş esnek ittifak kuşaklarını hızla çözdüğü gözlemlenmektedir. Bu atmosferde uç veren yeni iş birliği beraberliklerinin yakından takip edilmesi Ankara açısından oldukça önem arz etmektedir. Bugün Körfez içi ya da Körfez ülkeleri ile bazı Kuzey Afrika ülkeleri ve İsrail arasında gelişen gruplaşmalar ABD'yi kapsamamaktadır.⁷ Yeni soğuk savaşın büyük güç mücadelesi içinde Ortadoğu ülkelerinin yapmış oldukları çıkarsamaya göre Rusya-Ukrayna savaşı Washington'ı fazlasıyla meşgul etmekte ve bu nedenle Ortadoğu ülkelerinin ivedi güvenlik sorunları ABD tarafından yeterince önemsenmemektedir. Ayrıca İsrail ve Körfez'deki bazı ülkeler Joe Biden yönetiminin Viyana'da İran ile devam eden dolaylı pazarlıklarda Rusya-Ukrayna savaşının uzaması nedeniyle Tahran'a ciddi tavizler vermesinden endişelenmektedir. İran'ın 2015'teki nükleer anlaşmaya tabi olmayı kabul etmesi halinde Washington'ın hem İran'ın füze kabiliyetlerinin sınırlandırılması talebini geri çekeceği hem de Tahran'ın yerel milislerinin bölgedeki etki ve varlığını göz ardı edebileceği düşünülmektedir.⁸ Nitekim nükleer anlaşmanın yenilenmesi ile bağlantılı olarak İran Devrim Muhafızlarının ABD terör listesinden çıkarılma olasılığının Washington'da tartışılıyor olması adı geçen ülkeler için kabul edilmesi oldukça güç bir güvenlik sorunudur.

Körfez ülkeleri özellikle son yıllarda ABD'nin tavrı dolayısıyla hayal kırıklığı yaşamaktadır. Washington'ın Asya'ya yönelim politikası bölgenin önem derecesinde bir düşüşü temsil etmektedir. Keza Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne (BAE) yönelik Yemen'deki İran destekli Husiler tarafından yapı-

7 İhsan Fakih, "Orta Doğu'da ABD'nin Yer Almadığı Yeni İttifak Arayışları Gündeminde", Anadolu Ajansı, 6 Nisan 2022.

8 Lahav Harkov, "Negev Summit Succeeded beyond Expectations, Israel Envoys Tells 'Post'", *The Jerusalem Post*, 1 Nisan 2022.

lan roket saldırılarına Biden yönetiminin müdahalede bulunmaması not edilmiştir. Dolayısıyla Körfez ülkeleri gerek askeri teçhizat temini gerekse yeni ticari ilişkiler oluşturma adına ABD dışındaki birçok ülkeyle ve tabii ki başta Çin ve Rusya gibi büyük güçlerle ilişkilerini çeşitlendirmeye yönelmiştir. ABD ise bölge ülkelerinin bu çeşitlendirme siyasetinden memnun olmasa da bugüne kadar henüz bu durumu aksine çevirecek ciddi bir tavır içine girmemiştir. Ancak ileride beklenmedik biçimde Washington yönetimi Körfez, İsrail ve Kuzey Afrika ülkeleri arasındaki yakınlaşma sürecine dahil olabilir. Çünkü Washington Ortadoğu bölgesindeki bu kümelenmeyi kendi büyük güç rekabetinde bir koza dönüştürmeyi isteyebilir. Bu süreç içerisinde böylece konu bazlı bölgesel iş birliği için yeni bir zemin ortaya çıkabilir.

Halihazırda Ortadoğu bölgesinde çeşitli toplantılarla yeni iş birliği imkanları için nabız yoklayan ülkeler arasında BAE, Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Fas, Bahreyn, Irak ve İsrail yer almaktadır. Türkiye'nin kendi hedefleriyle bağdaşan durumlarda bu çok yönlü girişimlere angaje olması çıkarına olacaktır. Adı geçen bu çoklu iş birliği girişimlerine Ankara'nın farklı konularda katılması halinde ileride müzakereler bittiğinde bölgede İran'ın veya milislerinin artan etkisi dolaylı yönden dengelenecektir. Ayrıca Türkiye, KAO bölgesinde ticari kazan kazan mantığıyla hareket etmektedir. Bu nedenle söz konusu girişimlerin derinleşmesi Ankara'nın enerji, turizm gibi alanlarda bölge ülkeleriyle yeni ortaklıklar kurması demektir. Böylece ABD bir gün yeni soğuk savaş nedeniyle Doğu Akdeniz ve Ortadoğu bölgesine Washington merkezli ittifak tasarımlarıyla dönerse, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle değişik konular üzerinden geliştirmiş olduğu beraberlikler aracılığıyla alanda denklem dışında kalma ihtimali de bertaraf edilmiş olacaktır.

SONUÇ

Bilindiği üzere Rusya-Ukrayna savaşının Avrupa'nın ortasında patlak vermesi Soğuk Savaş sonrası kurulan Avrupa güvenlik mimarisinin temellerini ciddi olarak sarsmıştır. Öte yandan bu mesele ABD ve AB'nin algıladıkları saldırgan Rus tehdidi karşısında Türkiye'nin jeopolitik anlamdaki kilit konumunu yeniden keşfetmelerini sağlamıştır. Ankara'nın savaş başlamadan önce Moskova ve Kiev yönetimleri arasında diplomasiyi kullanarak *deeskalasyon* sağlama çabaları Batı nezdinde takdirle karşılanmış ve Türkiye'nin savaş sırasında taraflar arasında ateşkes sağlamak adına göstermiş olduğu arabulucu/kolaylaştırıcı rolü de övgüye mazhar olmuştur. Özellikle savaş devam ederken Antalya Diplomasi Forumu'nda Sergey Lavrov ve Dmitro Kuleba'nın bir araya getirilmiş olması ve sonrasında Rus ve Ukraynalı heyetlerin İstanbul'da buluşturulması, Türkiye'nin savaşın bir an evvel bitirilmesi için çabaladığını, yapıcı diplomatik adımlar attığını dünyaya göstermiştir. Antalya ve İstanbul diplomasi masaları sırasında küresel basın ve dünya başkentlerinin dikkatleri Ankara diplomasisine ve onun başarılı hamlelerine odaklanınca, bu durum NATO'daki olağanüstü liderler toplantısında da Ankara diplomasisi lehine etkisini göstermiştir. Söz konusu toplantıda Ankara'nın barışı sağlama yönündeki gayretleri ve özellikle de Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni şeffaf bir biçimde uygulamış olması takdir ve övgüyle karşılanmıştır.

Ankara'ya göre Stratejik Pusula'da Brüksel'in güvenlik alanında iş birliği yapılacak ülkeler arasındaki sıralamada Türkiye'ye ve önemine münasip bir yer vermediği ve savaş sonrası jeopolitiği yeterince anlamadığı görülmektedir. Tabii günümüzün jeopolitik dayatmaları Birliğin zaman içinde Ankara ile ilişkilerini düzeltmesini zorlayabilir. Birlik aslında bu tür zorlamaların

olabileceğini tahmin ettiğinden ve AB içerisindeki operasyonel g farklılığını bildiğinden PESCO ve Stratejik Pusula dahil güvenlik belgelerine gönüllüler koalisyonu gibi esnek mekanizmaları ve üçüncü ülkelerle iş birliği imkanlarını

koymaktadır. Türkiye'nin savunma sanayii ve operatif kabiliyetleri düŐünüldüđünde KAO bölgesinde –daha önce anılan süreci de yakaladığı takdirde– Ankara, Brüksel'in iş birliği için mutlaka bakacağı adreslerden biri olacaktır.

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI SONRASI TÜRKiYE-AB İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ

NURŞİN ATEŞOĞLU GÜNEY

SETA | ANALİZ

Rusya-Ukrayna savaşının uzama ihtimali Avrupa'nın Rusya karşısında bilinen enerji arz güvenliği sorunu ile Avrupa Birliği'nin (AB) kriz yönetimindeki yetersizliğini gün yüzüne çıkarmıştır. Avrupalıların bu konudaki zafiyetleri Washington'a Avrupa güvenliği üzerinden kendi gündemini duyurma ve uygulama fırsatı vermiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) iki ay gibi kısa bir süre zarfında Ukrayna krizini usta bir biçimde kullanarak Transatlantik birliğini NATO ve kendisi etrafında toplamış, Brüksel'i Moskova'nın sınırlandırılması stratejisinde kendisiyle koordineli bir biçimde hareket etmeye yöneltmiştir. Ancak pek çok AB ülkesi için sadece koordinasyon yeterli değildir. Avrupalılar gerek NATO gerekse AB çatısı altında kendi zaafalarını nasıl aşabileceklerini ve ABD ile koordinasyonun bu süreçte ne anlama geleceğini tartışmaya başlamıştır. Türkiye-AB ilişkilerinin bu noktada yeniden değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Bu analizde Batı'nın yeni arayışları çerçevesinde Batılı aktörlerin Türkiye ile iş birliği zemini oluşturma adına bir fırsat yakalayıp yakalayamayacakları incelenmektedir.

www.setav.org

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • BERLİN • BRÜKSEL